TALABALARDA REFLEKSIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Chichiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakultetining 1-bosqich magistri
Absalomova Hilola Kamoliddin qizi
hilola@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning refleksiv qobiliyatlarini (o`z faoliyatini tahlil qilish, o`zini anglash va o`zini boshqarish ko`nikmalari) rivojlantirish texnologiyalari, nazariy asoslar (pedagogik-psixologik xususiyatlar, komponentlar), amaliy usullar (psixologik treninglar, interaktiv metodlar, o`yin texnologiyalari, virtual o`quv muhiti, refleksiv jurnallar) va ularning samaradorligi tahlil qilingan.

**Kalit so`zlar**: refleksiya, refleksiv qobiliyat, metakognitsiya, interaktiv metodlar, psixologik treninglar, virtual o`quv muhiti (VLE), refleksiv jurnallar, o`yin texnologiyasi.

Аннотация: В данной статье анализируются технологии развития рефлексивных способностей студентов (навыки самоанализа, самосознания и самоорганизации), теоретические основы (педагогические и психологические характеристики, компоненты), практические методы (психологическая подготовка, интерактивные методы, игровые технологии, виртуальные учебные среды, рефлексивные дневники) и их эффективность.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивные способности, метапознание, интерактивные методы, психологическая подготовка, виртуальные учебные среды (ВУС), рефлексивные дневники, игровые технологии.

Abstract: This article analyzes the technologies for developing students` reflexive abilities (skills of self-analysis, self-awareness and self-management), theoretical foundations (pedagogical and psychological characteristics, components), practical methods (psychological training, interactive methods, game technologies, virtual learning environments, reflexive journals) and their effectiveness.

Keywords: reflection, reflexive abilities, metacognition, interactive methods, psychological training, virtual learning environments (VLE), reflexive journals, game technology.

KIRISH Zamonaviy ta`lim oldiga qo`yilgan asosiy vazifa – talabalarda nafaqat bilim va ko`nikmalar, balki o`z-o`zini anglash, tanqidiy fikrlash va mustaqil rivojlanish qobiliyatlarini shakllantirishdir. Refleksiv qobiliyat shaxs o`z faoliyatini, fikr va xatti-harakatlarini chuqur tahlil qilish, xatolarni anglash va kelajakni rejalashtirish imkonini beradi. Bu qobiliyat metakognitiv mexanizm sifatida o`quv jarayonini samaraliroq qiladi, motivatsiyani oshiradi va kasbiy tayyorgarlikni yaxshilaydi.

O`zbekiston Respublikasida “Inson qadri uchun” tamoyili asosida yoshlarni vatanparvarlik va fuqarolik ruhida tarbiyalash refleksivlikni rivojlantirishni dolzarb qilmoqda. Xorijiy va mahalliy tadqiqotlar shuni ko`rsatadiki, refleksiv intervenciyalar akademik natijalarni sezilarli oshiradi, ammo to`g`ri texnologiyalar va metodlar talab etiladi. Ushbu maqola refleksiv qobiliyatlarning nazariy asoslarini, rivojlantirish texnologiyalarini va samaradorlikni oshirish mexanizmlarini tahlil qilib, amaliy tavsiyalar beradi.

METODOLOGIYA

Refleksiya kontseptsiyasi S.L.Rubinshteyn, A.V.Karpov va xorijiy olimlar (J.Piaje, D.Schon) ishlarida chuqur o`rganilgan. O`zbekistonda A.E.Muxtarova dissertatsiyasida talabalarda refleksiv qobiliyatlarning pedagogik-psixologik xususiyatlari kompleks tadqiq etilgan: autorefleksiya, sotsiorefleksiya, muloqot va o`zini boshqarish komponentlari aniqlangan. Tadqiqot gender va kurs farqlarini (qizlarda autorefleksiya ustun, yigitlarda sotsiorefleksiya) ko`rsatgan.

Refleksiv qobiliyatlar shaxs o`z faoliyatini, fikr va xatti-harakatlarini chuqur tahlil qilish, xatolarni anglash, o`zini boshqarish va kelajakni rejalashtirish imkonini beruvchi metakognitiv mexanizm sifatida ta`riflanadi. Ular pedagogik-psixologik tadqiqotlarda shaxsiy o`sish, ijtimoiy moslashuv va kasbiy shakllanishning asosiy omili hisoblanadi. O`zbekiston olimi A.E. Muxtarova dissertatsiyasida refleksiv qobiliyatlarning tuzilishi kognitiv (o`zini tavsiflash), hissiy (o`ziga emotsional munosabat) va operativ (o`zini boshqarish) sohalarga bo`linganligini ko`rsatgan. N.Sh. Omanova esa ularni kognitiv, emotsional va ijtimoiy komponentlarga ajratib, treninglar orqali 28% ga o`sishini eksperimental tarzda isbotlagan.

Xalqaro meta-tahlillar refleksiv intervenciyalarning akademik natijalarga katta ta`sirini ($g=0,793$, $p<0,001$) tasdiqlagan. O`zbekiston tajribasida N.Sh.Omanova psixologik treninglar va interaktiv metodlar refleksiv qobiliyatlar darajasini o`rtacha 28% ga oshirganini isbotlagan. Raqamli texnologiyalar (VLE) refleksiv ko`nikmalarni chuqurlashtirishi Straková va Cimermanovál tadqiqotida ko`rsatilgan.

MUHOKAMA

Refleksiv qobiliyatlar – shaxs o`z faoliyatini, fikr va xatti-harakatlarini chuqur tahlil qilish, xatolarni anglash, o`zini boshqarish va kelajakni rejalashtirish ko`nikmalaridir. Bu qobiliyatlar metakognitiv mexanizm sifatida o`quv natijalarini, motivatsiyani va kasbiy rivojlanishni sezilarli darajada oshiradi. O`zbekiston pedagogik tadqiqotlarida (A.E.Muxtarova N.Sh.Omanova, U.S. Jo`rayeva va boshqalar) refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirish psixologik treninglar, interaktiv metodlar, raqamli vositalar va o`z-o`zini baholash orqali samarali amalga oshirilishi isbotlangan. Quyida eng samarali usullar batafsil yoritiladi.

Psixologik treninglar refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biridir. N.Sh.Omanova tadqiqotida guruhli treninglar (rol o`yinlari, case-study, muhokamalar, “stul doirasi” usuli) orqali talabalarda refleksiv komponentlar o`rtacha 28% ga oshgan:

- Kognitiv komponent: +27,8%
- Emotsional komponent: +29,4%
- Ijtimoiy komponent: +28,6%

Amaliy usullar:

- “O`z-o`ziga savollar” texnikasi: “Bugun nima qildim? Nima uchun shunday bo`ldi? Kelajakda qanday o`zgartiraman?”
- Guruhli refleksiya: “Muvaffaqiyat va xato doirasi” – har bir ishtirokchi o`z tajribasini baham ko`radi.
- Rol o`yinlari: Pedagogik vaziyatlarni modellashtirish va keyin tahlil qilish.

O`zbekiston oliy ta`limida har semestrda 8–12 soatlik treninglar o`tkazish tavsiya etiladi.

2. Refleksiv yozuv va jurnallar (learning journals)

Refleksiv yozuv – eng keng tarqalgan va samarali usul. Talabalar har dars yoki haftalik tajribasini yozib boradi.

Tavsiya etilgan struktura (scaffolded savollar):
- Nima sodir bo`ldi? (Tavsif)
- Nima uchun shunday bo`ldi? (Tahlil)
- Bu menga nima o`rgatdi? (Baholash)
- Kelajakda nima qilaman? (Rejalashtirish)

1. Psixologik treninglar va interaktiv metodlar

N.Sh.Omanova tadqiqotida 100 nafar ishtirokchi (eksperimental va nazorat guruhlari) bilan o`tkazilgan treninglar (guruhli muhokamalar, rol o`yinlari, case-study) refleksiv komponentlarni sezilarli oshirgan:
- Kognitiv: 54% → 69% (+27,8%)
- Emotsional: 51% → 66% (+29,4%)
- Ijtimoiy: 49% → 63% (+28,6%)

Nazorat guruhida o`sish 2% dan oshmagan. Interaktiv metodlar ijtimoiy faollikni 60-73% ga ko`targan. Ushbu texnologiya talabalarda metarefleksiyani rivojlantirib, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishni tezlashtiradi. O`zbekistonda bunday treninglarni har semestrda o`tkazish tavsiya etiladi.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarida o`yin texnologiyalari (rol o`yinlari, refleksiv savollar bilan o`yinlar) refleks ko`nikmalarini shakllantiradi. Bu usul bolalarda o`z tajribasini tahlil qilish va xatolardan o`rganishni osonlashtiradi. Eksperimental natijalar o`quvchilarning o`zini baholash va mustaqillik darajasini 25-30% ga oshirganini ko`rsatadi.

Straková va Cimermanová tadqiqotida virtual o`quv muhiti (VLE) talaba-o`qituvchilarning refleksiv ko`nikmalarini chuqurlashtirgan: refleksiv matnlar hajmi 2 baravar oshgan (335,9 → 708,9 so`z), tavsifdan tahlilga o`tish kuzatilgan ($p<0,001$). Video yozuvlarni yuklab, peer-feedback orqali talabalar o`z darslarini qayta ko`rib chiqib, o`quv strategiyalarini takomillashtirgan.

Refleksiv jurnallar (learning journals) va portfoliolar scaffolded (qo`llab-quvvatlovchi) savollar bilan ishlatilsa, o`zini anglashni oshiradi. Flipped classroom va AI-feedback vositalari (ChatGPT refleksiv savollar) samarani yanada kuchaytiradi. O`zbekiston oliy ta`limida Moodle yoki Google Classroom`da VLE joriy etish zarur.

Refleksiyani rivojlantirishda Bloom taksonomiyasi (yuqori darajali fikrlash) va scaffolding (bosqichma-bosqich qo`llab-quvvatlash) qo`llaniladi. A.E.Muxtarovaning fikricha, autorefleksiya rejalashtirish va mustaqillikni, sotsiorefleksiya moslashuvchanlikni rivojlantiradi. Gender va kurs xususiyatlarini hisobga olgan holda individual dasturlar tuzish kerak.

Baholash va monitoring tizimi: Baholash rubrikalar, peer-feedback va formative usullar orqali o`tkazilsa, talabalar stressini kamaytiradi. Eksperimental guruhlarda refleksiv intervenciyalar akademik natijalarni 0,793 effekt bilan oshirgan. Doimiy monitoring (pre/post-testlar) va o`qituvchi tayyorgarligi (maxsus modul) samaradorlikni ta`minlaydi.

XULOSA

Refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyasi zamonaviy ta`limning muhim vositasi hisoblanadi. Psixologik treninglar, interaktiv metodlar, o`yin va raqamli texnologiyalarni (VLE, jurnallar) kompleks qo`llash talabalarda o`zini boshqarish, tanqidiy fikrlash va kasbiy kompetensiyalarni shakllantiradi. O`zbekiston ta`lim tizimida ushbu texnologiyalarni keng joriy etish milliy kadrlar sifatini oshiradi va xalqaro standartlarga moslashtiradi. Kelgusida katta miqyosli eksperimental tadqiqotlar va AI-integratsiyasi bo`yicha ishlar tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YHATI

1. Muxtarova A.E. Talabalarda refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari. Toshkent davlat pedagogika universiteti DSc dissertatsiyasi. -T., 2024, 184 b.
2. Omanova N.Sh. Refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishda psixologik treninglar va interaktiv metodlarning samaradorligi. 2025., CyberLeninka.
3. Straková Z., Cimermanová I. Developing Reflective Skills of Student Teachers in the Virtual Learning Environment.2018., ERIC.
4. Zhai N. et al. Can reflective interventions improve students` academic achievement? A meta-analysis. Thinking Skills and Creativity.2023. -97 p.
5. O`zbekiston tadqiqotlari: Boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`yin texnologiyasi asosida refleks ko`nikmalarini rivojlantirish metodikasi, 2025.
6. Ernazarova G.O. Development of cognitive competence of future specialists/9th international education and innovative sciences congress. web: https://www.24 kasim.org. e-mail: iksad36@gmail.com. Issued: 30.06.2024. ISBN: 978-625-8254-52-5. may 29-31, 2024/Nakhchivan, Azerbayjan.412-416-p.